

Spärrbataljon Hemsö

En inblick i en del av vårt kustförsvars uppgång och fall, och vad som hände sen.

Text: Christer Sefbom (Hemsö fästning)

Hemsö fästning blev början till en av våra största kustförsvarsanläggningar. Beläget direkt norr om Härnösand, i Ångermanälvens väldiga inlopp, tronar den om än i annan skepnad fortfarande på Storåbergets topp, med fri sikt långt ut över Bottnhavet och utmed Höga kustens mäktiga rand. I svensk fortifikationsbyggnad, är det enbart Bodens fästning med sina fem sammanhängande artillerifort som överträffar Hemsö sett som ett sammantaget försvarssystem.

Läs för Sveriges vecka liv i ett historiskt perspektiv

Det är industrialismen som ska-

pade och definierade denna landsända. Norrland stod och föll med råvarutillgång och global export. Orsaken var den stora industriella utvecklingen utmed älven under 1800-talets slut. Vid första världskrigets inledning var Ådalen ett av världens största sågverksdistrikt, och sammantaget Europas största exporthamn. Militären och politikerna såg ett strategiskt hot i de många djuphamnarna som sträckte sig långt in i landet, med tillgång till Ostkustbanan, Stambanan vid Långsele och vägnät mot Östersund. Kustartilleriets bildande 1902 innebar en lösning på behovet att sätta ett lås på Sveriges vecka liv.

Valet av Hemsön var avgörande. Den mest prominenta landkroppen i den lilla skärgård, som landhöjningen bildat i älvens mynning, innebar en naturlig barriär i sig. Under första världskriget, med början 1916, inleddes placeringen av kustartilleri på öns norra sida, mot älven, vid Dalom och Åbordsön. Ett tillfälligt batteri, tillsammans med minspärrar, etablerades samtidigt på Åbordsön. Flottan ämnade bruka de brant stupande älvstränderna för kamouflage åt stridsfartyg och därför anlades dessutom en så kallad replipunkt för underhåll längre upp i älven, vid Gustavsvik. Arbetet med Dalombatteriet höll på att skrotas vid krigsslutet p g a allmän nedrustning, men undantag gjordes för Ångermanälven, och anläggningen stod klar 1922, bara för att omedelbart läggas i malpåse. >>>

Storåbergets Tunga pjäser i naturskön miljö.

Men Ådalen är kanske annars mest känd för Ådalskravallerna 1931. Till följd av tidigare händelser kände länspolischef och länsstyrelse-direktionen sig skyldig att kalla in militära styrkor för att upprätthålla allmän ordning. Även militärens strategiska fokus på denna region, var helt säkert en viktig faktor när länsstyrelsen på våren 1931 krävde deras insats i samband med den vilda strejken bland arbetarna i området. En pluton från livkompaniet på Kungliga Västernorrlands infanteriregemente i Sollefteå kommanderades upp till den lilla hamnen i Lunde. Där hade man förlagt ersättningspersonal från Stockholm på ett fartyg. Resten är historiskt sprängstoff.

Andra världskriget och kalla kriget

Andra världskrigets början 1939 innebar att hotbilden mot regionen åter stegrades. Det stora försvarsbeslutet 1942 innebar en förstärkning av kustartilleriet vid de norrländska

hamnarna, med placeringen av ett nytt batteri på Havstoudd, direkt öster om Dalom, samt åtskilliga fler minlinjer. Samtidigt togs beslut om uppsättande av ett utbildningsförband i Härnösand. Grunden till det kommande Härnösands kustartilleriregemente, KA 5, var därmed lagd. Men den permanenta närvaron av det tunga kustartilleriet som vi idag kan se, kom inte att tillföras förrän efter kriget och då i skuggan av en helt annan och betydligt mer grave-rande konflikt.

Det kalla kriget förändrade radikalt synen på befästningsarbeten runt om i världen. Även vi som åtminstone officiellt ansåg oss stå vid sidan om, påbörjade en kraftig militär upprustning. Det beslutades att kustförsvaret skulle förstärkas kraftigt och ett topphemligt, storskaligt arbete inleddes. Befolkningen på ön var ovetande om vad alla transporter på färjan innebar och vad exakt man byggde där uppe på Storåberget. Byggandet av fästningen startade 1953 och höll på

till 1957, detaljerna kring vem som byggde, hur man gjorde det och till vilken kostnad, är till delar fortfarande hemligt.

Man sprängde och borrar sig ner 40 meter och anlade sedan långa gångar vågrätt ut i berget. Utrymmen bereddes för över 300 mans besättning med stab, stridsledning, logement, kök, sjukhus, verkstäder, maskinpark, etc nyckelordet var atombombsäkert, en detonation på 20 kiloton rakt ovanför fästningen skulle klaras av.

Det tunga batteriet är fortfarande bestyckat med tre så kallade torndubbelpjäser om vardera två 15, 2 cm eldrör. Eldrören är av typ skeppspjäser m/41, byggda hos Bofors i slutet på 1930-talet. Från början var de ämnade för export till Siam, dagens Thailand, och deras kungliga flotta. Exportförbudet under kriget hindrade affären och eldrören hamnade istället bl a på Hemsön, nu som fästningsartilleri m/51. Deras maximala skottvidd var 22 km, effektiv skottvidd; 18 km.

Hemsö har många avancerade faciliteter här ses ledningscentralen.

Kulmen nås

Senare under 1960-talet tillkom två lätta moderna 7,5 cm tornbatterier. Man sprängde även ner en större mätstation (spaning) ute på Kläffsön ARTE 719. Sammantaget, vid sin effektiva drifttid, bestod Spärrbataljon Hemsö av fem batterier (kompanier): Stabs- och trossbatterierna, förlagda i fästningen på Storåberget, det tunga batteriet (Storåberget) med luftvärn, de lätta batterierna på Hemsö fästning samt ett rörligt lätt robotbatteri. Till stabsbatteriet var en närförsvarspluton knuten, med eget luftvärn, samt ett antal fristående min- och mätningstroppar. Allt som allt ca 1 100 man.

Kulmen hade nu nåtts, inte bara för storleken på Hemsö fästning, utan även för det strategiska värdet av fästningens funktion. Kärnvapnens effekt hade ökat betydligt sedan 1957 och det var osäkert om fästningen alls stod rycken för en modern, nukleär attack.

De strategiska förhållandena kom också att ändras med tiden. Orsaken var Sundsvallriktningen, en av tre uppskattade huvudsakliga anfallsvägar för Röda armén över svenskt territorium (de två övriga var Nordkalotten och Skåne), som behärskade de svenska militära doktrinerna under 1970- och 1980-talen. Den riktningen låg 70 km söder om Ångermanälven, med tyngdpunkt

Vpl 001 Kronprinsen har naturligtvis fått grundutbildning på Hemsö. Här på ett fotografi från oktober 1967.

på axeln Sundsvall-Östersund-Atlanten. I det sammanhanget blev Spärrbataljon Hemsö mera ett flankförsvar.

Avvecklas och blir ett museum

Hemsö fästning började avvecklas på politisk nivå redan innan det att kustartilleriet omorganiserades 1986. En ny strategi och förbandstyp föddes, amfibiebataljonen, dvs en rörlig enhet med kapacitet att slåss både till lands och till sjöss. Detta

innebar dödsstöten för de fasta installationerna. 1989 utbildades de sista värnpliktiga ute på Hemsön. Fästningen blev kvar som övningsobjekt fram till 1991. KA 5 lades till sist ner 1998. Det var samma år som Hemsö fästning blev till ett statligt byggnadsminne och en del av vårt gemensamma kulturarv. Fastigheten förvaltas idag av Statens fastighetsverk.

Det här är TIFF:s femte artikel/ besök på vår resa genom vårt försvarshistoriska arv. Verksamheten runt Hemsö fästning bedrivs idag av Christer och Kikki Sefbom i samarbete med Statens maritima museer (SMM) samt Sveriges militärhistoriska arv (SMHA), med en verksamhet som sträcker sig året runt.

Öppet för allmänheten under perioden juni – september med 10 guidade turer om dagen på vardera 1 timme och 20 minuter samt öppet för bokade grupper året runt. 11 000 besökare under 2012, missa inte Hemsö i sommar! ■

Cykel är lämpligt transportmedel i Hemsös omfattande anläggningar.

För mer information gällande restaurang, aktiviteter med mera besök gärna vår hemsida www.hemsfastning.se.